

ŽENE I POLITIKA: FEMINISTIČKA POLITIČKA ZNANOST*

DOI: 10.20901/an.13.11

Žene i... (feministički udžbenici), biblioteka Centra za ženske studije iz Zagreba, više od desetljeća posvećena je prikazu raznorodnih feminističkih pozicija u društveno-humanističkim disciplinama. Zbornici *Žene i filozofija*, urednice Nadežde Čaćinović iz 2006, *Žene i pravo*, urednice Ivane Radačić iz 2009. te *Žene i politika*, urednice Marjete Šinko iz 2015. godine izniman su doprinos upoznavanju s orodnjem perspektivama u spomenutim disciplinama. Posljednji u nizu, zbornik *Žene i politika*, objavljen u suizdanju Fakulteta političkih znanosti, na više od 530 stranica okupio je čak 18 radova koji konstituira ju temelje feminističke politologije. Većinom je riječ o prijevodima ključnih radova svjetski poznatih autorica i autora, no i o doprinosu domaćih istraživača.

U pet dijelova zbornika tekstovi su grupirani u grozdove zajedničkih nazivnika. *Uvod* sadrži *Uvodne napomene* te autorski tekst urednice Marjete Šinko koji daje pregled razvoja feminističke političke znanosti (str. 9–53). Drugi dio, *Prolog*, čini kanonski tekst *Deklaracije o*

pravima žene i građanke Olympe de Gouges, iz 1791. godine, kojega je na hrvatski prvi put (!) prevela Sandra Prlenda (str. 55–67). Zatim se treći dio zbornika bavi pitanjima određenja roda, javnoga, kućanstva, privatnoga, demokracije, moći, itd (*Feministička politologija: pojmovi, pristupi, povijest*, str. 71–191). Četvrtim dijelom pod nazivom *Feminističke studije političke predstavljenosti: izbori, stranke i politička participacija žena* (str. 193–378) očekivano dominiraju pojmovi interesa, predstavljenosti, izbora, angažmana, akcije, dok su u posljednjem petom dijelu, onome posvećenom feminističkim analizama institucija i javnih politika (*Feminističke analize interakcija s državom: institucije, javne politike i ženski pokreti*, str. 379–537), važne poveznice država, intervencija, institucije, agenda, javne politike.

Istraživanja o ženama i politici relativno su recentan fenomen, značajnije prisutan tek od sredine 20. stoljeća. Doprinos i bogatstvo pristupa ukazuju na dinamično znanstveno polje, za koje interes ne jenjava te je feministički pristup političkoj teoriji i praksi danas postao

* Marjeta Šinko (ur) (2015) *Žene i politika*. Zagreb: Centar za ženske studije i Fakultet političkih znanosti.

relevantan i nezaobilazan. Na njegovu važnost ukazuje, uostalom, i sama urednica navodeći kako je koncipiranje zbornika i odabir tekstova, u dobroj mjeri odraz potreba za oblikovanjem dijela feminističkog silabusa na studiju politologije na hrvatskom jeziku, s naglaskom na prijevode tekstova relativno recentne empirijske feminističke politologije. Iako se može činiti kako građa za izučavanje feminističkog pristupa političkoj znanosti, kao i pristup sam, i nisu prisutni na europskoj postsocijalističkoj (polu)periferiji, izbor dodatne literature na kraju zbornika koji donosi popis značajnih časopisa i bibliografija/biografija na hrvatskom i srodnim jezicima govori u prilog suprotnome – bogata je produkcija, značajan istraživački napor i relevantan doprinos istraživačica, aktivistkinja i zagovaračica feminističkog pristupa izučavanju politoloških fenomena. Tome treba pridodati i popis dodatne literature, časopisa i bibliografije na engleskom jeziku. Stoga se za zbornik zaista može reći da je riječ o iznimnom (i prevoditeljskom) pothvatu.

Tekst kojim urednica autorski “otvara” zbornik, *Žene i politika, feminizam i politologija: doprinos raspravi o stanju političke znanosti* (str. 22-53), ukazuje na složenost pojma feminizam. Ističe njegovu teorijsku, kao i aktivističku vrijednost, osvrće se na njegove raznorodne pravce te daje pregled povijesnoga razvoja feminizma. Ustvrdjuje kako feminizam u osnovi “propituje, kritizira i radi na dokidanju postojećih rodnih odnosa moći” (str. 27). Uvijek na razmeđu teorije i aktivizma, ili jednom nogom u akademiji, drugom na terenu, feminizme (uvriježilo se u pluralu) odnosno feminističke se političke teorije razlikuje u odnosu na pitanje svih pitanja – subjektivitet. Riječ je o poznatoj razlici rod/spol. Feminizam se, općenito govoreći,

bori protiv biološkog određenja, protiv esencijalističkog pristupa ženi, preispitujući i spol i rod kao konstrukt, a što je rezultat postmodernističkog dekonstruiranja tih koncepata. Iako će se mnoge složiti kako je feminizam “raskrstio” s “univerzalnom ženskošću” kroz kritike upućene bijelim heteroseksualkama kao normi, Šinko upozorava kako među feministkinjama ima i onih koje će prigovoriti odbacivanju spola i materijalnih okvira roda, smatrajući kako se na taj način dokida baza feminističkog pokreta.

Poznato je kako su politološka istraživanja 1950-ih i 1960-ih godina rodno neosjetljiva. Šinko ističe kako od 1970-ih ona sve češće uključuju varijablu roda. Kreće se od kritike rodnog sljepila, nastavlja preko pitanja “što ne valja sa ženama”, a zatim feminističke istraživačice fokus prebacuju na pitanje “što ne valja sa sustavom”. Danas je feministička analiza kompleksna te koristi raznorodne istraživačke metode. Izučavaju se i institucije države i političke stranke, koliko i društveni pokreti i s tim povezani emancipatorni procesi. Razlikujemo pritom dvije struje suvremenih feminističkih politoloških istraživanja – empirističku i diskurzivnu, sistematizira Šinko. Nasuprot zazoru u odnosu na interakciju s državom, iskazivanome 1970-ih godina, opadanjem važnosti ženskih pokreta 1980-ih, zamjetan je zaokret ka državi, a razvija se čak i takozvani “državni feminizam” u Skandinaviji, ističe Šinko. Zatim pojašnjava kako su istraživački i aktivistički feministički naponi vezani uz državu danas prisutni na najmanje četiri polja: analizira se sadržaj javnih politika i formuliraju se feminističke javne politike; razmatra se utjecaj feminističkih pokreta na njihovo kreiranje; prate se aktivnosti javnih agencija vezanih za rodnu ravnopravnost kao i rodna di-

menzija države blagostanja. Riječ je o feminističkim komparativnim javnim politikama, u kojima je rod analitička kategorija, a patrijarhalna država istraživačko pitanje, ističe Šinko, pozivajući se na Amy Mazur. Diskurzivni pristup obuhvaća i analizu dominantnog diskursa rodne jednakosti, i njegovo propitivanje, jer riječ je o duboko osporavanom konceptu konstruiranome političkim procesima. Usprkos toj raznolikosti istraživačkih pristupa, jedno je sigurno: orodnjene institucije u mnogim su slučajevima još uvijek nedosegnute (i nedostižne), zaključuje Šinko.

Jednako je tako i s pravima žene i građanke, koje u svojem slavnom djelu iz 1791. godine, inaugurira Olympe de Gouges, koji kao *Prolog* nastavlja zbornik. Urednički je to vješta intervencija jer se kreće od zahtjeva za osnovnim ljudskim pravima u *Deklaraciji*, koja Revolucija mora donijeti i Ženi i Muškarcu, a nastavlja se s raspravom o rodu, javnome i kućanskom Susan Moller Okin (*Rod, javno i privatno*, iz 1991, str. 71-96), koja odmah naglasak stavlja na perzistentnost problema. Jer se o javnoj i privatnoj sferi i rodnoj perspektivi raspravlja (barem) od 17. stoljeća, ističe Okin. U konvencionalnoj političkoj teoriji ti se koncepti ne problematiziraju, no feminističke politologinje smatraju ih ključnima za razumijevanje odnosa moći u društvu. Ta se dva pojma i prečesto upotrebljavaju bez jasne definicije ili omeđenja. Ukazujući na različite pristupe, Okin naglašava kako su rijetki autori koji dihotomiji javno/privatno pristupaju razumijevajući potencijalnu mnogostrukost značenja tih koncepata. Sama, pritom, koristi opreku javno/kućansko, središnjim pitanjem smatrajući rodnu raspodjelu rada iz koje izvire i rodna podjela moći. Zazivajući politizaciju osobnoga, podsjetivši na krik Simone de

Beauvoir “osobno je političko”, Okin se zalaže za politiziranje obitelji što je dosad zanemareno u politološkim istraživanjima. Pritom je pravo na privatnost ženino pravo, a ne pravo na neupletanje u privatnost obitelji s patrijarhalnom glavom, zaključuje Okin.

Uplitanje je, međutim dobrodošlo u političkim procesima, kako to u poglavlju *Feminizam i demokracija* sugerira Jane Mansbridge (iz 1990, str. 97-114). Iskustva i znanja žena stoljećima su u razmatranjima dobre vladavine odnosno demokratskog upravljanja, potiskivana, nepriznata i neuvažavana. Ako demokratski proces shvatimo kao “otkrivanje odgovora koji integriraju interese manjine” (str. 97), kako to Mansbridge sugerira, onda se deliberativna demokracija, kao ona koja “potiče građane da različito razmišljaju o svojim interesima” (str. 98), nadaje kao pristup koji uvažava ženski način dolaženja do odluka u interesu većine. Demokracija je, uostalom, proteklih godina iskusila mnoge kušnje, a odgovor na pitanje kako je obnoviti na drugim temeljima, ima veze s feminističkim poimanjem donošenja odluka. Riječ je o brižnosti, “osobitom obliku da tuđe dobro učinite svojim” (str. 102). Uključivanje i vrednovanje (iskustva) žena u procesima odlučivanja, Mansbridge tako smatra prijeko potrebnom demokratskom inovacijom. Taj “drukčiji glas” kojim govore žene naglašava odnose, a ne (stečena) prava. Stoga autorica upućuje i poziv na promjenu, kako bi se dokinula pristranost, i u istraživanjima u političkoj znanosti, i u praksi.

Na mušku pristranost ukazuje Joni Lovenduski u poglavlju *Orodnjavanje istraživanja u političkoj znanosti* (iz 1998, str. 115-145), tvrdeći kako je empirijska politologija (sustavno) sudjelovala u isključivanju žena iz javne sfere. Feminis-

tkinje su ponudile ispraviti te propuste. Definitivno, usmjerenost na rod i povezanost roda i politike prevladava u feminističkim politološkim istraživanjima do danas. U kratkom prikazu razvoja koncepta roda, posljedica koje njegovo uvođenje i korištenje ima za empirijsku političku znanost, kao i potrebe za orodnjem analizama, Lovenduski zaključuje kako je feminističkoj politologiji ipak potrebna i kategorija spola. Ističući pojmove poput organizacijske maskuliniteti odnosno organizacijske rodne pristranosti, Lovenduski povezuje rad i rod, ustvrđujući kako “rad konstruira maskulinitet i femininitet na različite načine” (str. 131). Pritom, rod i spol u interakciji su s rasom, nacionalnošću, klasom, a utjecaji svih tih faktora i njihova povezanost s radom utječu na orodnjavanje institucija. Jedan od najvećih izazova jest povezati varijablu roda s organizacijskom kulturom, naglašava Lovenduski. Sljedeći izazov s kojim se istraživačice susreću je povezati rod i političko ponašanje ili političke preferencije, imajući na umu kako “organizacijska rodna pristranost prožima politički život” (str. 131), stvarajući zasad gotovo nepremostivu prepreku ostvarivanju stvarne rodne ravnopravnosti.

Tekstom *Aktualni prijepori u feminističkoj teoriji* (iz 2003, str. 146-191) Mary G. Dietz daje pregled oprečnih razumijevanja koncepta roda. Dietz skicira tri dominantna stajališta: feminizam različitosti, feminizam raznolikosti i dekonstrukcijski feminizam. Najkraće, u feminizmu različitosti riječ je o inzistiranju na binarnoj spolnoj/rodnoj opreci “žena – muškarac”, s naglaskom na revalorizaciji žene odnosno femininog. Teoretičarke različitosti svoje uvide temelje na stvarnim životima žena, donoseći njihova iskustva. Feminizam raznolikosti u jednadžbu uvodi i varijable rase, etnici-

teta, klase, dovodeći u pitanje koherentnost pojma “žena”, propitujući tako prvenstvo rodne odnosno spolne različitosti. Dietz pojašnjava kako je ta kritika usmjerena zapadnjačkom pristupu koji bijelu heteroseksualnu ženu iz srednje klase postavlja kao paradigmatu. Dekonstrukcijski, pak, pristup odbacuje pojam žene kao temelja feminističkog propitivanja i akcije. Ni spol, ni rod nisu dani, već je riječ o simbolima, pripisanim značenjima, koji se stalno iznova ostvaruju ili osporavaju. Feministička teorija u jednome je ipak jedinstvena, a to je demokratski zagovor, zaključuje Dietz. Feministkinje su naprosto privržene demokraciji, agilne u nastojanju da demokratske prakse poprime feministička obilježja.

Izborima, strankama i političkoj participaciji žena posvećena je četvrta cjelina zbornika, koju otvara tekst *Kad su interesi interesantni? Problem političke predstavljenosti žena*, Virginije Sapiro (iz 1981, str. 195-226). Izlaz iz situacije u kojoj ženu i njezine interese predstavlja muškarac (jer su sjedinjeni bračnim ugovorom), ne postiže se individualiziranjem ženskog predstavljanja. Žene ne trebaju i ne žele biti predstavljene kao pojedinke: ženski se interesi mogu zastupati i ostvarivati tek kad se žensko definira kao kolektivno i kao političko, posebno naglašava Sapiro. Problem pri tome predstavljaju prepreke uspostavi tog “kolektivnog političkog bića”, uskraćivanje mogućnosti, opstrukcija ženskom samoodređenju, identifikaciji i interesnom organiziranju, koje su sistemskog karaktera pa i njihovo uklanjanje zahtijeva sistemski pristup. “Žensko pitanje” povezano je s političkom ekonomijom kućanstva, raspodjelom moći u obitelji i konstruiranjem odnosno perpetuiranjem rodnih obrazaca, ponajviše kad je riječ o spomenutim kućanskim

poslovima i o brizi i djeci. Uvrštavanje tih problema na politički dnevni red teško će se dogoditi ne organizira li se zainteresirana strana, žene, naglašava Sapiro. Kako početkom 80-ih, tako i danas, još smo u potrazi za kolektivnim ženskim političkim subjektom. Iako se on ne mora roditi ulaskom u predstavnička i izvršna tijela, vrijedi poslušati i glasove onih koje upravo u povećanju broja žena u parlamentima i vladama vide rješenje problema.

U poglavlju *Od malobrojne do brojne manjine: žene u skandinavskoj politici* (iz 1988, str. 227-252), Drude Dahlerup predstavlja rezultate istraživanja posljedica povećanja broja žena u političkom životu skandinavskih zemalja. U središte svoje analize stavila je pritom pojam kritične mase, odnosno tezu da će, kad postotak žena u nekoj organizaciji (političkoj) premaši 30%, uslijediti kvalitativna promjena. Dahlerup pojašnjava kako se očekuje da će se promijeniti reakcije na političarke; potom kako će političarke postati uspješnije i produktivnije; pa kako će uslijediti promjena političke kulture, diskursa i javnih politika, te da će u konačnici moć žena porasti. Iz intervjua koje je vodila sa skandinavskim političarkama te upitnika na koje su joj odgovarale ženske političke organizacije, zaključila je kako ipak 30% ili više žena samo po sebi ne mijenja ništa te kako je teško dokazati da porast broja ženske manjine izravno korelira s kvalitetom političkih procesa. Napredak u pojedinim segmentima političkog života u Skandinaviji jest nesumnjiv, no Dahlerup zaključuje kako umjesto pojma kritična masa valja upotrebljavati pojam kritični akt, za djelovanje koje će značajno promijeniti položaj žena i dovesti do daljnjih promjena. Taj kritični akt, smatra ona, "spremnost je i sposobnost ženske manjine da mobilizira resurse orga-

nizacije ili institucije kako bi poboljšala situaciju za sebe i cijelu manjinsku skupinu" (str. 249).

O ženama kao političkoj manjini u Jugoslaviji te na prijelazu iz jednopartijskog u višestranački sustav pisala je Smiljana Leinert Novosel u poglavlju *Žene – politička manjina* (iz 1990, str. 253-288). Uz pregled političke prisutnosti žena u Jugoslaviji, počevši s ulogom žene u Narodnooslobodilačkoj borbi, ukazala je na raskorak društvene prakse i ideoloških opredjeljenja. Usprkos novoj paradigmi ravnopravnosti žena i muškaraca u poslijeratnoj Jugoslaviji, utjecaj tradicionalnih društvenih podjela utemeljenih na spolu nije jenjavao. Situaciju je trebalo mijenjati intervencijama u obrazovni sustav, u radnopravni status žena te uvođenjem društveno organiziranih socijalnih usluga, poput vrtića, naglašava Leinert Novosel. Analiza autorice o zastupljenosti žena u društveno-političkim zajednicama potvrdila je kako "politička emancipacija vodi kroz ekonomsku" (str. 261). Stupanj obrazovanja, status u radnoj organizaciji i dob uvelike su u jugoslavenskom društvu utjecali na društveni angažman žena, baš kao što je to slučaj i u zemljama tržišne demokracije. I u Jugoslaviji i na Zapadu, trebalo je intervenirati u obiteljsku sferu, mijenjajući tradicionalne odnose "na izvoru", ističe Leiner Novosel. Uspostavom nove društveno-političke i ekonomske paradigme, očekivalo se kako će se i broj žena na mjestima odlučivanja povećati, kako će se otvoriti nove mogućnosti za sudjelovanje u donošenju odluka. To se, međutim, nije dogodilo, zaključuje Leinert Novosel.

Oštri pad broja žena povezan je s natjecateljskim obilježjem višestranačkog političkog sustava: stranke se bore za vlast rangirajući političke prioritete, a ravnopravnost spolova i povećanje za-

stupljenosti žena u političkom odlučivanju nekako nikada nije na vrhu te ljestvice. Pa kako i zašto onda žene uopće glasaју za stranke koje ni na koji način ne adresiraju ovo pitanje? Pregled promjena glasačkih preferencija žena i pojašnjenje razvojne teorije rodnog jaza u tekstu *Razvojna teorija rodnoga jaza: glasačko ponašanje žena i muškaraca u globalnoj perspektivi* donose Ronald Inglehart i Pippa Norris (2000, str. 289-322). Autori razlikuju tradicionalni i moderni rodni jaz, pri čemu se tradicionalni rodni jaz odnosi na razlike u glasačkim preferencijama koje upućuju na to da žene u većoj mjeri od muškaraca podržavaju desne, konzervativne stranke, kandidate i programe, dok se moderni rodni jaz pripisuje trendu u kojemu, uslijed društvene modernizacije, povezane s ekonomskom emancipacijom žena, one mijenjaju svoje političke izbore i naginju lijevo. Podaci iz Istraživanja o svjetskim vrijednostima, provedenoga u 11 etabliranih demokracija, upućuju na korelaciju modernizacije i političkog odabira žena. U postkomunističkim zemljama tako je potvrđen je trend retraditionalizacije odnosno naginjanja glasačica desnim, konzervativnim opcijama, pokazuju Inglehart i Norris.

Značajnu ulogu, osim izbornog sustava, imaju i političke stranke, a Yvonne Galligan i Sara Clavero pokušavaju utvrditi ulogu političarki i značajke regrutacije žena na političke položaje. Tekst *Izgledi za zastupljenost žena u zakonodavnim tijelima postsocijalističke Europe: gledišta političarki* (iz 2008, str. 323-346) tako donosi podatke iz 71 dubinskog intervjua s političarkama iz sedam srednjeeuropskih i istočnoeuropskih država. Etablirane političarke pozdravljaju povećanje broja žena u tijelima političkog odlučivanja, a glavnim zaprekama političkog zastupljenosti žena percipiraju

same žene ("strah, na strani žena, da će biti izložene", str. 333 ili "strah da će izgledati glupo", str. 333). I dok u drugim demokratskim kontekstima političarke svjesno djeluju na povećanju političke zastupljenosti žena, rezultati ovog istraživanja govore u prilog tezi o odsutnosti feminističke svijesti među etabliranim političarkama u Srednjoj i Istočnoj Europi, što utječe na regrutaciju i zastupljenost žena. Rodnu ravnopravnost, pokazalo se, ove političarke shvaćaju u formalnom i proceduralnom smislu, zagovarajući politike jednakog postupanja, prije nego afirmativnu akciju. I doista, nije da u političkim strankama nema članica. Prisutne su na nižim pozicijama, sudjeluju u izbornim kampanjama kao volonterke, u drugom i trećem planu, no njihov se broj progresivno smanjuje kad je riječ o kandidaturama.

Jennifer L. Lawless i Richard L. Fox, koji su se posvetili istraživanju malog broja žena koje uopće ističu kandidaturu, odnosno izražavaju političku/izbornu ambiciju, ukazuju na njezinu povezanost s trima aspektima rodne socijalizacije. U poglavlju *Rod i budućnost izborne politike* (iz 2010, str. 347-361), ovo dvoje istraživača mapira "tradicionalnu orijentaciju obiteljskih uloga, maskulinizirani etos i orodnjenu psihi" (str. 350), kao uzroke rodnog jaza u političkoj ambiciji. Analiziraju SAD i daju relativno pesimističnu prognozu povećanja prisutnosti žena na političkim funkcijama koju pripisuju i nekoherentnom ženskom pokretu. U američkoj političkoj areni, pitanje roda zapravo nije saveznog karaktera, barem ne do pojave kandidatkinje Clinton. I njezin je primjer ilustrativan za istraživačke zaključke – odluka o kandidiranju ne dolazi preko noći, ona je rezultat niza faktora, "kulminacija duge osobne evolucije" (str. 357), itekako povezana s obiteljskim životom.

Različiti tipovi političkog predstavništva Hanne Pitkin s kraja 1960-ih (formalno, deskriptivno, supstancijalno, simboličko), i njihova povezanost sa zastupanjem interesa žena, zaokupljaju pozornost feminističkih politolog(inj)a. Tako i u članku *Promišljanje supstancijalne predstavljenosti žena* (iz 2008, str. 362-378) Karen Celis, Sarah Childs, Johanne Kantola i Mone Lene Krook raspravu o supstancijalnom predstavljanju žena pomiču s konvencionalnih pitanja da li žene predstavljaju žene i mijenjaju li žene u politici na stvari, prema pitanjima o tome tko tvrdi da djeluje u ime žena te gdje se, kako i zašto zbiva supstancijalno predstavljanje žena. Ukazuju na potrebu napuštanja koncepta kritične mase uvođenjem kritičnog aktera, koji ne mora biti (biološkom) ženom. Podsjećaju i na klasifikaciju predstavništva koju nudi Jane Mansbridge – žiroskopsko, koje označava zastupničin pogled unutra i djelovanje na temelju vlastita iskustva ili zdravog razuma; potom surogatsko, kada se zastupaju interesi skupina čije vrijednosti zastupnica podržava odnosno dijeli; te anticipacijsko, u kojemu zastupnica djeluje u skladu s onim što o svojem biračkom tijelu pretpostavlja. Autorice predlažu produbljivanje analitičkog okvira četirima novim temeljnim pitanjima: tko djeluje u supstancijalnom predstavljanju žena, gdje se ono zbiva, zašto se pokušava ostvariti te kako se izražava. Uvodeći takav holistički pristup, osnažuje se pozicija akter(ic)a koji djeluju izvan parlamentarnog, predstavničkog sustava, zaključuju autorice.

Uključenost u društvene procese razmatra Ruth Lister u tekstu *Građanstvo: prema feminističkoj sintezi* (iz 1992, str. 381-403) na početku posljednjeg, petog dijela zbornika. Predstavljajući koncepte građanstva kao statusa i građanstva kao prakse Adriana Oldfielda, pokazuje kako

se perspektiva proširuje uvođenjem feminističkog diskursa o potrebama: građanska, politička i socijalna prava šire se reproduktivnim pravima. Građankom se i biva i postaje, moglo bi se tako parafrazirati de Beauvoir, jer odnos statičnih građanskih prava i participacijskog pristupa građanstvu kao dinamičnog koncepta nije uvijek u koliziji. Priznajući ograničenja prvog – liberalnog i drugog – republikanskog pristupa, Chantal Mouffe pledira na prelaženje okvira, prenosi Lister. To zagovaraju i feministkinje, govoreći o sintetičkom pristupu, koji prihvaća glavne elemente tih dvaju povijesnih tradicija. Lister zaključuje kako u doba u kojemu su mnoge žene isključene, i izvana (npr. migrantkinje, tražiteljice azila), i iznutra (npr. socijalno i ekonomski deprivirane), konceptualno redefiniranje građanke više je od svega poziv na akciju.

Ona je, pak, u samoj srži ženskih pokreta, kojima je posvećen tekst *Izvan dosega komparacije? Ženski pokreti s komparativnog stajališta* (iz 2000, str. 404-446) Karen Beckwith. Beckwith naglašava kako su povijest ženskog pokreta, povijest feminističkog pokreta i povijest ženskog aktivizma u nekim drugim pokretima tri različite povijesti. Govorimo li o ženskim pokretima u užem smislu, a to je fokus autorice, treba na umu imati sljedeće aspekte: odnos ženskih pokreta i političkih stranaka, “dvostruku militantnost” aktivistkinja ženskih pokreta, djelovanje i mogućnosti ženskih pokreta te njihov odnos s državom. Sva ki od ovih aspekata Beckwith razlaže, ističući kako je dobro dokumentiran historijat (ne)uspješnog savezništva feminističkog pokreta i ljevih političkih stranaka, putem kojih su aktivistkinje pokušale ostvariti svoje političke ciljeve. Ipak, odnos ljevičarskih stranaka i feministkinja nije uvijek bio prijateljski, jer

su lijeve stranke nerijetko i prepreka ostvarenju feminističkih ciljeva. Feministkinje su u interakciji i s državom. Pokazalo se kako je u tom odnosu pokret uspješniji što je autonomniji. Intervencija države pritom može ići ka njegovu rastakanju ili, pak, zamjeni postojećeg autonomnog pokreta nekim podobnim kojega se može kontrolirati. U kontekstu transformacije države i prenošenja dijela njezine suverenosti nadnacionalnim institucijama, pred nama su istraživački napori koji bi trebali rasvijetliti posljedice koje ti procesi, poput europeizacije, imaju na lokalne ženske pokrete.

U tekstu *Osvještavanje globalnih javnih politika rodno* (2003, str. 447-480), autorica Jacquie True donosi iscrpan pregled globalnoga širenja rodno osviještene politike. U nekim feminističkim krugovima navedeno se shvaća kao nastavak paradigme “žena u razvoju” koja je reformirala pristup svjetskih, multilateralnih institucija i njihove agende za zemlje u razvoju. Širenju koncepta rodne osviještenosti u globalnim javnim politikama doprinijela su tri faktora: novi jezik za promicanje ženskih prava, transnacionalna povezanost ženskih pokreta te zagovornice i zagovornici na visokim položajima globalnog upravljanja. Potonji, kao i drugi utjecajni donositelji odluka smatraju se tzv. poduzetnicama/ poduzetnicima rodnih politika, a autorica za primjer navodi američku državnu tajnicu Madeleine K. Albright i predsjednika Svjetske banke Jamesa Wolfensohna. S druge strane, implementaciju rodno osjetljivih politika ograničava jaz između teorije i prakse te prevladavajuća neoliberalna ekonomska paradigma. Upravo tržišna hegemonija dovodi u pitanje dosege *gender mainstreaminga*, zaključuje True.

Tekst Judith Squires *Je li osvještavanje politika transformacijska praksa? Teorijsko razmatranje osvještavanja politika u kontekstu raznolikosti i deliberacije* (iz 2005, str. 481-505) razmatra osviještenu politiku u odnosu na tipologiju uključivanja, preusmjeravanja i izmještanja, propitujući transformativni potencijal, mogućnost integracije birokratskim postupanjem te *agenda-setting*, koji uključuje ostvarivanje jednakosti raznolikih aktera. Zagovarajući potrebu razvoja transformacijskog potencijala osviještene politike, autorica podcrtava važnost zahtjeva raznolikosti, nasuprot sada prisutnom zahtjevu za rodnom jednakošću (raznolikošću osviještena politika vs. rodno osviještena politika). “Jednakost se” smatra ona, “više ne može razmatrati izolirano od raznolikosti” (str. 481). Budući da su, međutim, raznovrsni akteri na sceni prisutni sa svojim dnevnim redovima jednakosti, Squires smatra potrebnim naglasiti princip uključive deliberacije, kao transformativan za politički proces. Osvještavanje politika može se, naime, (pokušati) ostvariti i birokratskim putem, kao i konzultacijama sa ženskim organizacijama, no autorica je svjesna limita takvih pristupa. Potencijal uključivanja raznolikih aktera i to građanskim forumima, inicijativama i referendumima snažan je emancipatoran odgovor na krizu predstavničke demokracije, a time i državnog feminizma, zaključuje Squires.

O institucionalnom orodnjavanju pišu, u završnom tekstu zbornika, Amy G. Mazur i Dorothy E. McBride (*Orodnjavanje novog institucionalizma*, 2010, str. 506-537), razlažući povijest razvoja ženskih javnopolitičkih agencija, koje postaju značajne 1980-ih godina. U novim tendencijama u izučavanju institucija, institucionalizam racionalnog izbora i historijski institucionalizam kao do-

tad dominantni pristupi, nadopunjuju se diskurzivnim institucionalizmom, koji uvažava i idejnu logiku institucija. Svi ti pristupi, očekivano, zanemaruju rodnu dimenziju. Zato su feminističke teoretičarke od 1990-ih započele analizirati povezanost roda, države i transformacije institucija, s temeljnim pitanjem – mogu li institucije i država pomoći ostvarenju rodne jednakosti i što se mora poduzeti kako bi se dokinula izrazita rodna pristranost i organizacijski maskulinizam. Dakle, riječ je o zagovaranju ulaska feministkinja u državne strukture i njihovo orodnjavanje. Uključuje to femokrat-

kinje (feminističke birokratkinje), tako i rodne stručnjakinje, parlamentarne zastupnice, aktivistkinje iz organizacija ženskog pokreta, itd. Orodnjavanje institucija i politika zahtijeva raznolike strategije, ističu autorice, treba inzistirati na prisutnosti ženskih javnopolitičkih agencija (ureda za ravnopravnost spolova, povjerenstava, ombudsmana), daljnjoj formalizaciji, kao i pridavanju političke moći tim agencijama i to snažnom podrškom i izvan formalnih struktura. Tako će se zaposjesti i orodniti država.

Karolina Leaković